

РОЗДІЛ II

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94(471)

ВИКОРИСТАННЯ ЛІНІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КУРСУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Наталія БІДЕНКО (Кіровоград)

У статті розглядаються новітні технології вивчення курсу історії України, удосконалення форм і методів навчання для підвищення рівня знань студентів неісторичних факультетів.

Ключові слова: історія України, методика вивчення, студенти, лінійні методи вивчення.

В статье рассматриваются новые технологии изучения курса истории Украины, усовершенствование форм и методов обучения с целью повышения уровня знаний студентов неисторических факультетов.

Ключевые слова: история Украины, методика изучения, студенты, линейный метод изучения.

This article is about the latest technology in studying the course of history of Ukraine

on improving the forms and methods of teaching to enhance students' knowledge of non-historical faculties.

Keywords: History of Ukraine, methodology of teaching, students, linear methods of study.

Вивчення історії є одним із найважливіших чинників формування національної свідомості народу. “Без знання минулого неможливо мати точне поняття про сучасне”, – наголошував видатний український історик М.С.Грушевський [7, с.63]. За короткий час в Україні створено нову цілісну систему викладання історії України, повністю оновлено зміст і структуру історичної освіти. Вона звільнена від ідеологічних, вузько класових підходів і поглядів на розвиток суспільства, оцінювання минулого та перспективи майбутнього.

Сьогодні в Україні йде процес формування демократичної держави та громадянського суспільства. З’явилися завдання шкільної історичної освіти, яка має дати учням не лише нові знання, а й сприяти формуванню їхнього ставлення до ідей і цінностей громадянського суспільства й правової держави. Учні мусять не просто запам’ятовувати дати, імена, події, факти, а й учитися мислити, оцінювати та аналізувати, спираючись на свідчення з

минулого, тобто не тільки знати, а й ефективно застосовувати свої знання на практиці [1, с.18].

Аналіз роботи вчителів історії в школі свідчить, що на уроці краще запам'ятовується той матеріал, із яким учні працюють, аналізують його, роблять висновки, узагальнення, порівняння, висловлюють свій погляд, свої думки, самостійно пояснюють історичні події та явища. Знання, здобуті таким чином, добре засвоюються. Найкраще цьому сприяє використання історичних джерел безпосередньо на уроках засвоєння нових знань [5, с.50].

Нині в процес навчання широко впроваджуються інноваційні форми й методи навчання, суть яких зводиться до такого висновку: виступ учителя перед класом слід замінити на більш активне залучення учнів до процесу навчання. Учні мають учитися більше працювати самостійно, використовуючи при цьому різноманітні історичні джерела. Від того, які історичні джерела використовує вчитель на уроці й наскільки ефективно він організовує роботу з ними, і буде залежати успішне засвоєння знань учнями.

У школах України історію своєї Батьківщини вивчають, починаючи з п'ятого класу. Бібліотеки шкіл повністю забезпечені підручниками різних авторів. Старшокласники мають можливість ознайомитися з різними поглядами на той чи інший історичний процес, з думками різних авторів. Важливу роль у вивченні історії України відіграє процес комп'ютеризації шкільної освіти. Усе це сприяє більш ефективній підготовці до незалежного тестування [6, с.38].

Метою зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) з історії України 2011 року є оцінювання знань та вмінь учасників:

- про основні політичні, соціально-економічні, культурні події та видатних історичних діячів;
- установлення причинно-наслідкових зв'язків подій і явищ;
- вміння працювати з різними джерелами інформації, визначати хронологічні межі соціально-економічних та політичних подій, їхній зміст і послідовність;
- позначати на картосхемах місця історичних подій;
- визначати найважливіші зміни, що відбувалися й відбуваються в житті людства;
- аналізувати історичні джерела, класифікувати їх;
- пояснювати й застосовувати поняття й терміни.

Майбутнє сьогоденних учнів 11-их класів, їхній вступ до навчання у вищих навчальних закладах багато в чому залежить від рівня знань з предметів, які вивчалися в школі, у тому числі й з історії України та результатів зовнішнього незалежного тестування [9, с.12].

Такі тестові завдання можна знайти в предметних збірниках “Інформаційні матеріали” УЦОЯО, які навчають працювати динамічно, дотримуючись визначених часових параметрів, дають можливість практикуватися на бланках відповідей. Крім того, варто використовувати позаурочний час (підготовчі курси при вишах, групові та індивідуальні консультації).

Найскладнішим, як показав попередній досвід, є виконання завдання відкритої форми з розгорнутою відповіддю. Щоб допомогти учням підготуватися до таких завдань, учителям необхідно подати їм певні рекомендації.

Провідною метою роботи вчителя з учнями 11-х класів є завершення освіти учнів, озброєння майбутнього абітурієнта знаннями та навичками, необхідними для здійснення ефективної історичної освіти, національного виховання і всебічного розвитку. Вивчаючи історію України, необхідно дотримуватися поєднання знань із різних дисциплін під час опанування курсу, тоді відбудеться утворення загальнонаукових знань, сформується нова структура міжнаукового знання з притаманними лише їй зв'язками частин та елементів, з новими властивостями, своєрідними навчальними та виховними можливостями. Під час підготовки до вступних іспитів учні повинні опанувати прийоми та методи самостійної роботи з джерелами інформації, засвоїти навички дослідної роботи.

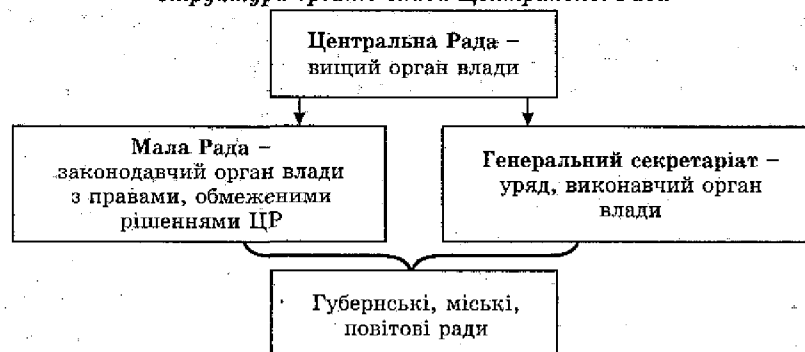
Готуючись до вступу, слід опрацювати монографічні дослідження та наукові статті, скласти конспекти опрацьованих джерел і тези відповідно до сформульованих проблем [15, с.41].

Працюючи з науковою літературою, учні повинні вміти користуватися такими правилами роботи з джерелом інформації:

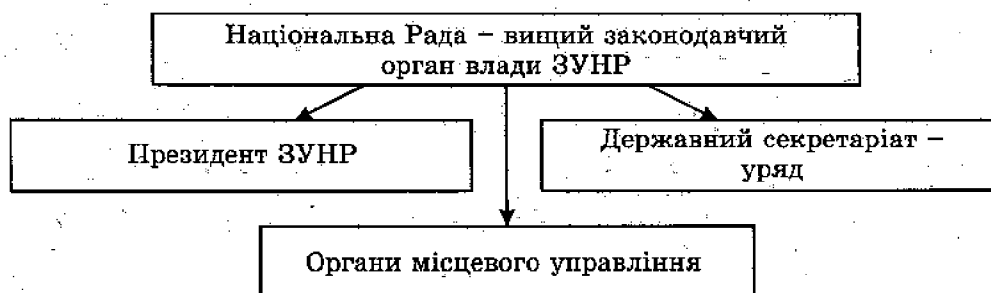
- здійснювати попередній огляд матеріалу: ознайомлюватись із його обсягом та проблематикою, структурними частинами;
- потрібно сформулювати запитання до джерела: дуже часто проста трансформація назви дає можливість сформулювати адекватні запитання; потім прочитати текст, шукаючи відповіді на сформульовані запитання;
- осмислити прочитане, тобто встановити зв'язки між новою інформацією і тією, що вже відома, підібрати приклади до нових ідей;
- після цього доцільно переказати основний матеріал, відповідаючи на запитання, що були сформульовані перед читанням;
- зробити підсумковий огляд, пригадати основні ідеї тексту й чітко сформулювати відповіді на запитання [13, с.18].

Потужним засобом засвоєння навчального матеріалу виступають **графічні систематизатори** (інколи їх називають "понятійними схемами") – це просторові побудови, що вимагають від читача виявлення глибинної структури матеріалу, що вивчається. Наприклад:

Структура органів влади Центральної Ради

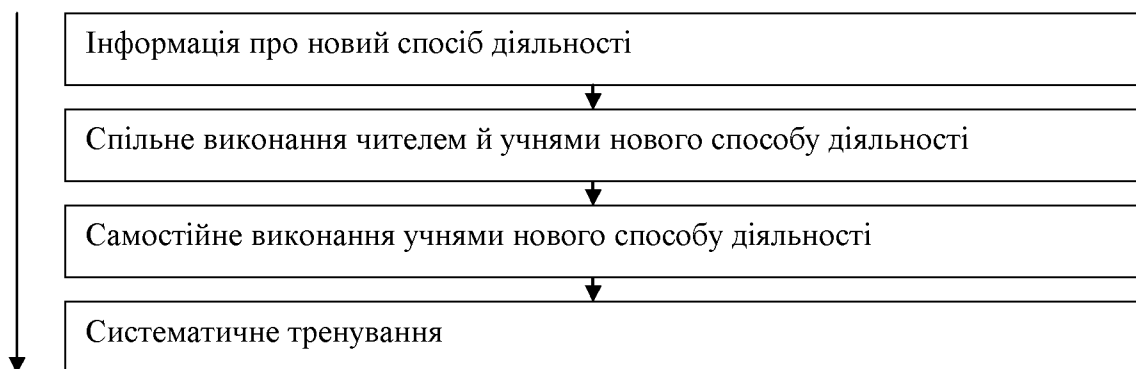

Система управління ЗУНР

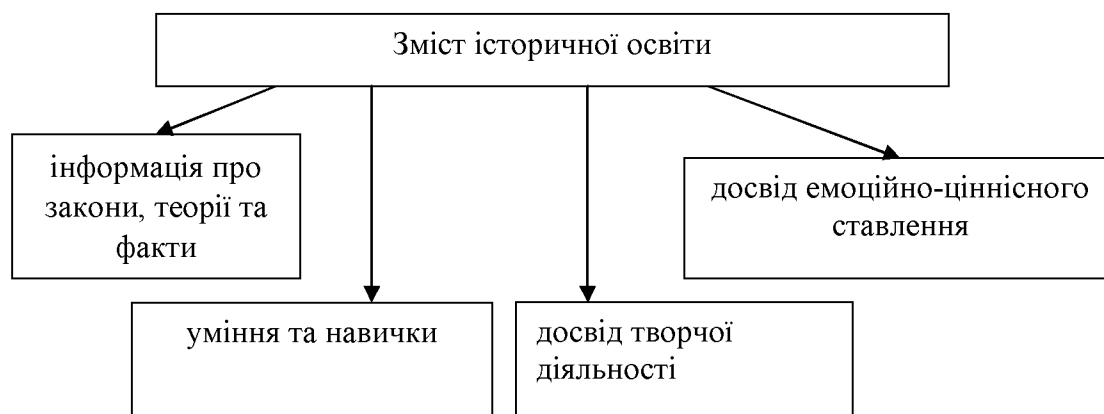
Такі графічні систематизатори дають можливість учням порівняти системи управління доби Центральної ради та ЗУНР, установити, що було спільне та що відмінне в них. Крім того, схематичне зображення сприяє кращому запам'ятовуванню, оскільки тут долучається й зоровий аналізатор [14, с.39].

Інколи найкращим способом зрозуміти певну тему є подання інформації у вигляді **лінійної послідовності**. Цей спосіб слід використовувати, коли структура поданої інформації наближається до лінійної. Наприклад, формування умінь здійснюється у певній послідовності: 1) інформація про новий спосіб діяльності (мета й порядок дій); 2) виконання учителем разом з учнями нового способу діяльності; 3) самостійне виконання учнями нового способу діяльності; 4) систематичне тренування. Цей алгоритм діяльності учителя є не що інше, як ряд подій, що йдуть одна за одною в суворо упорядкованій часовій послідовності. Просте лінійне подання цих подій адекватно відбиває усю необхідну інформацію.

Інформація, з якою доводиться мати справу, найчастіше складніша, ніж прості лінійні ланцюжки. Альтернативним способом подання інформації виступає зображення її у формі ієрархії або ієрархічного дерева. У цьому випадку інформація впорядковується відповідно до правил класифікації. Правила класифікації визначають, частиною або різновидом чого є даний об'єкт. Наприклад, зміст історичної освіти складається із наступних компонентів: 1) інформація про закони, теорії та факти; 2) інформація про сталі способи діяльності, що втілюється в уміннях та навичках; 3) досвід

творчої діяльності; 4) досвід емоційно-ціннісного ставлення. Цю інформацію можна подати у вигляді ієрархічного дерева .

Такий спосіб підготовки до уроків дасть змогу усвідомити логічну структуру навчального матеріалу, сприятиме повному, міцному, свідомому та глибокому засвоєнню змісту курсу [1, с.26].

Лінійний метод можна використовувати, починаючи із сьомого класу. Спочатку учитель вибудовує лінії, потім він це робить разом з дітьми, а потім діти самостійно за вказівкою учителя будують лінійні схеми.

Так, наприклад, щоб краще запам'ятати послідовність князювання князів Київської Русі, учням дається така логічна послідовність: Олег, Ігор, Ольга, Святослав, Ярополк, Володимир, Святополк, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, Мстислав. Вивчаючи цю лінійну структуру з учнями сьомого класу, учитель може запропонувати спочатку повторити всіх князів в хронологічній послідовності, а потім, щоб зацікавити учнів, пограти в гру “Назви сусідів”. Учитель або один з учнів урздріб називає ім'я князя, а інший або всі разом називають тих, хто княжив до й після названого князя. Щоб урізноманітнити роботу, можна надалі пограти в гру “Чиї це сусіди?”. Один називає князів, наприклад, Ярополк, Святополк, а інші повинні відповісти, що це сусіди Володимира. Так у формі гри учням легко вдається запам'ятати послідовності київських князів. Пізніше до цієї лінії додається ще одна – хронологічна лінія.

князі	Олег	Ігор	Ольга	Святослав	Ярополк	Володимир	Святополк	Ярослав Мудрий	Володимир Мономах	Мстислав
період князювання	882-915	915-945	945-964	964-972	972-980	980-1015	1015-1019	1019-1054	1113-1125	1125-1132

Таким чином ми об'єднали дві лінійні послідовності. Щоб дітям було цікавіше їх запам'ятовувати, доцільно використати колективний метод вивчення лінійних структур. Спочатку проходить індивідуальне прочитування та запам'ятовування дат. Потім учитель пропонує хлопчикам

називати в послідовності князів, а дівчаткам говорити дату їхнього князювання. Пізніше завдання можна змінити. Дівчата називають князів, а хлопці роки їхнього князювання. Коли учні добре оволодіють знаннями лінійних послідовностей, можна запросити до індивідуальної відповіді окремих учнів. Усі інші з місця вроздріб почергово називають князів, а той, хто відповідає, називає роки. Через деякий час завдання змінюється. Учень називає періоди князювання і сам запитує індивідуально своїх товаришів, хто в цей період був князем. У такий спосіб ми застосовуємо на практиці педагогічний принцип повторення, діти вчаться, граючись, легко, цікаво і знімається психологічне напруження, яке існує під час традиційного опитування учителем [4, с.50].

Інформація, з якою доводиться учням мати справу, упорядковується учителем відповідно до правил класифікації. Правила класифікації визначають, частиною або різновидом чого є відповідний об'єкт. Наприклад, основні верстви населення та система залежності Київської Русі складаються із наступних компонентів: 1) великий князь київський; 2) удільні князі; 3) бояри; 4) князівські дружини; 5) селяни та міщани. Цю інформацію можна подати у вигляді ієрархічного дерева:

Великий князь київський.

Удільні князі.

Бояри.

Князівські дружини.

Міщани.

Вільні (смерди) – Селяни – залежні (рядовичі, закупи).

Такий спосіб підготовки до уроків уможливить усвідомити логічну структуру навчального матеріалу, сприятиме повному, міцному, свідомому та глибокому засвоєнню змісту курсу. Після того, як діти навчатися вільно володіти навиками застосування лінійного методу, його можна й потрібно поступово ускладнювати, об'єднуючи не дві, а декілька ліній. Наприклад, вивчаючи тему “Виникнення українського козацтва. Запорізька Січ – козацька республіка”, доцільно створити таблицю, поступово об'єднуючи п'ять лінійних ланцюжків.

Запорізька Січ XVI- XVIII століття

Назва Січі	Роки існування	Місце розташування	Кошовий отаман	Кількість війська
Хотинська	1553(6)–1557	Острів Хортиця	Д. Вишневецький	5–6 тис. осіб
Томаківська	70-ті р. XVIст.–1593	Острів Томаківка	С. Зборовський	20 тис. осіб
Базавлуцька	1593–1638	Острів Базавлук	І. Наливайко	10 тис. осіб
Микитинська	1639–1652	Острів Микитин Ріг	Б. Хмельницький	10 тис. осіб
Чортомлинська	1652–1709	Острів, який омивався річками Чортомлик, Прочна й Скарбна	І. Сірко	8 тис. осіб

Кам'янська	1709–1711	Мис, утворений річковою протокою Козацьке Річище та гирлом річки Кам'янка	К.Гордієнко	7 тис. осіб
Олешківська	1711–1734	Урочище Олешки на південь від місця впадання Інгулу в Дніпро	П.Орлик	1,5 тис. осіб
Нова Січ (Підпільненська Січ)	1734–1775	Півострів, що омивався річкою Підпільною (притока Дніпра)	П.Калнишевський	100 тис. осіб
Задунайська Січ	1775–1728	У гирлі Дунаю в Добруджі	О.Гладкий	8 тис. осіб

Тут систематизовані назви Січі, роки її існування, місце розташування, хто тоді був кошовим отаманом, та яка була кількість козацького війська. Ця таблиця дає можливість учневі проаналізувати й відмітити територіальні зміни, зміни в кількості козаків та встановити причини таких змін. Будь-яке твердження повинно бути обов'язково доведене, спиратися на аргументи. Воно підлягає обговоренню в учнівській групі та рецензуванню. Для реалізації такого порядку роботи учні повинні добре підготуватися до уроку та брати активну участь в обговоренні.

Вивчаючи історію України в 10-му класі, можна використати таку лінійну структуру:

Українські державні утворення з 1917 по 24 рік

Назва державного утворення	Період	Очільники
Українська Народна Республіка	7.11.1917–29.04.1918	М. Грушевський
Українська держава	29.04.–14.12.1918	П. Скоропадський
Українська Народна Республіка	14.12.1918–04.1920	В. Винниченко С. Петлюра
Зелена Україна	1917–1922	Ю. Глушко
Західно- Українська Народна Республіка	19.10.1918–18.07.1919	Є. Петрушевич
Кубанська Народна Республіка	16.02.1918–17.03.1920	М. Рябовіл
Уряд УНР в екзилі	1920–1992	Андрій Лівицький, Степан Витвицький, Микола Лівицький, Микола Плав'юк
Карпатська Україна	8.10.1938– 18.03.1939	А. Бродій А. Волошин
Українська Самостійна Соборна Держава	1941	Я. Стецько

УСРР (з 1936- УРСР)	10.03.1919–24.08.1991	Перші секретарі ЦК КПУ: П'ятаков Георгій Леонідович – липень–вересень 1918 р. Гопнер Серафима Іллівна – вересень–жовтень 1918 р. Квірінг Еммануїл Йонович – жовтень 1918 – березень 1919 р. П'ятаков Георгій Леонідович – березень–травень 1919 р. Косіор Станіслав Вікентійович– травень 1919 – листопад 1920 р. Молотов (Скрябін) В'ячеслав Михайлович– листопад 1920 – березень 1921 р. Кон Фелікс Якович– березень–грудень 1921 р. Мануїльський Дмитро Захарович – грудень 1921 – квітень 1923 р.
---------------------	-----------------------	---

За цією таблицею учні можуть простежити зміни державних утворень, терміни їхнього існування та хто був керівником держави в той чи інший час.

Під час вивчення курсу історії України має велике значення й урізноманітнення форм роботи й завдань для учнів. Учителю не повинен використовувати одні й ті ж вказівки, не повторювати одні й ті ж запитання.

Ми пропонуємо дієслова, які можуть бути використані у формуванні завдань і запитань учням під час використання лінійного методу та тематичного оцінювання:

Виберіть	Визначте місце	Визначте час
Викладіть	Вирішіть	Відрізнити
Відтворіть	Укажіть	Укажіть і позначте
Упорядкуйте	Установіть	Проаналізуйте
Створіть розповідь	Охарактеризуйте	Задайте
Запропонуйте	Застосуйте	Розв'яжіть
Захистіть свій погляд	Згадайте та доберіть до пари	Знайдіть відповідність
Зробіть висновки	Інтерпретуйте	Класифікуйте
Наведіть аргументи	Наведіть приклад	Назвіть
Намалюйте	Окресліть	Опишіть
Оцініть історичного діяча	Оцініть судження	Перевірте
Передбачте	Перекладіть	Підготуйте
Підрахуйте	Підтримайте	Повідомте
Подивіться критично	Порівняйте	Поясніть
Продемонструйте	Розпізнайте	Складіть список
Складіть текст	Скомпонуйте	Сплануйте

Такі завдання внесуть зацікавленість у роботу учнів, викличуть інтерес до самого процесу навчання та науково-пошукової роботи під час вивчення курсу історії України.

Загалом урізноманітнення форм і методів роботи учнів під час вивчення курсу історії України в школі й особливо в старших класах дасть можливість

ретельно підготуватися до випробовування під час зовнішнього незалежного тестування, пройти його та обрати відповідну спеціальність. А використання лінійних методів навчання буде сприяти більш стійкому запам'ятовуванню, дасть можливість зберігати набуті знання протягом багатьох років.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Баханов К.О. Навчання історії в школі: інноваційні аспекти. – Харків, 2005.
2. Баханов Константин. Державний стандарт шкільної історичної освіти: в пошуках оптимального варіанту. // Історія в школах України. – 2003. – № 1. – С. 8 – 11; 2003. – № 2. – С. 6 – 8.
3. Бойченко С. Організація самостійної роботи учнів на уроках у малокомплектній школі // Початкова школа. – 2004. – № 1. – С. 51 – 53.
4. Буряк В. Керування самостійною роботою студентів // Вища школа. – 2001. – № 4 – 5. – С. 48 – 52.
5. Буряк В. Самостійна робота як вид навчальної діяльності школяра // Рідна школа. – 2001. – № 9. – С. 49 – 51.
6. Гісем О.В., Мартинюк О.О. Історія України. Завдання для тематичного контролю знань. 11 клас. – Тернопіль, 2002.
7. Грушевський М. Історія України-Руси. В 11т. 12 кн. – К., 1991 – 1998.
8. Кожемяка О.Л. Інтелектуальні ігри на уроках історії. – Харків. – Основа. – 2005.
9. Комаров Володимир. Шкільна історична освіта: шляхи перебудови. // Історія в школах України. – 2001. – № 3 – С. 9 – 13.
10. Копцюх Богдан Вірші-загадки у вивченні історії України (7кл) // Історія в школі. – 1999. – № 8–9. – С. 25.
11. Курилів В.І. Методика викладання історії: Курс підвищення кваліфікації вчителів історії. – Львів: Світ; Торонто, 2003.
12. Любов Шашура. Нестандартні уроки з історії України та всесвітньої історії у школі. – Тернопіль. – Підручники і посібники. – 2005.
13. Пометун О. Після цього уроку ваші учні зможуть... // Історія в школах України. – 2004. – № 6. – С. 15-19.
14. Шашура Л. Нестандартні уроки з історії України та всесвітньої історії у школі: Навчально-методичний посібник. – Тернопіль: Посібники. – 2004.
15. Шичуленко О. Завдання для самостійної роботи з історії України (10 клас) // Історія в школах України. – 1997. – № 3. – С. 38 – 42.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Біденко Наталія Іванівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України КДПУ ім. В.Винниченка.

Наукові інтереси: історія розвитку освіти України.